

**ТЪРНОВСКАТА СЛУЖБА
ЗА ПРЕНАСЯНЕ МОЩИТЕ
НА СВЕТА ПЕТКА ЕПИВАТСКА**

Анчо Калоянов

THE TARNOVO.S CHURCH LITURGY
FOR THE TRANSMISSION
OF THE RELIKS OF ST. PETKA EPIVATSKA

Ancho Kaloyanov

Abstract: *The Tarnovo's church liturgy St. Petka Epivatska, published by Stefan Kozuharov establishes recovering church liturgy for the transmission of the relikhs of St. Petka Epivatska in Tarnovo on July 26, 1231. On this date was celebrated the memory of the Paraskeva's Roman woman but the "coincidence" was chosen because of the possibility that this day could be the conditional "birth" of St. Dimitar of Thessaloniki – nine months after his conception on October 26, the day of his martyrdom death.*

Keywords: *The Tarnovo's church liturgy; St. Petka Epivatska; Tarnovo; Stefan Kozuharov.*

Големият изследвач на старобългарското химнографско наследство Стефан Кожухаров нарече „търновска“ Службата на св. Петка Епиватска, от която е издирил 16 преписа – със сигурност създадена в Търново, най-вероятно от Патриарх Евтимий, и то в годините преди 1393 г. Според него „в споменаването на „безбожните врагове“, на „вражеските опълчения“, от които светицата пази своя град, в отчаяния зов за подкрепа на царете срещу „безбожните врагове“ може да открием отзвук на реални събития и настроения, на онова чувство на безпокойство, несигурност и тревога, с което живее българското общество в последните години на своята независимост“ [Кожухаров, С. 2004, с. 117]. Всъщност, посочените от него фрагменти от края на Службата (третата хвалитна стихира и славата след нея) „спаси своите раби – царя и всички нас“ и „избави от настоящите беди и спаси своя град“ съответстват не на „последните години“, а на последните дни преди 17 юли 1393 г., когато Търновград е обсаден от завоевателите в отсъствието на цар Иван Шишман и грижата за съдбата на столицата е в ръцете на българския патриарх. Невъзможността означената на службата дата 14 октомври да се впише в тока на тримесечната обсада, завършила с предаването на града на милостта на обсадителите, е причина за това приблизително датиране, което е направил Стефан Кожухаров.

Следвайки изцяло неговите наблюдения и изводи, ще се опитам да преодолея това затруднение. Търновската служба е празнична служба с паримии на вечернята, два канона на утринната и хвалитни стихирни, но няма литийни стихирни, нито малка вечерня, а само в един от преписите, който е приет за основен (*Рил. 17*), след текста са прибавени полиелейни стихове, групирани в три статии и принадлежащи към утринната. Стефан Кожухаров отбелязва, че това е уникален случай, защото по традиция отделни полиелейни стихове има само за най-големите християнски празници или общи за дадена категория светци, които винаги са компилирани от псалмите, а тук „полиелейните стихове са писани от автори на службата, почти дословно извлечение са от нея“ [**Кожухаров, С. 2004**, с. 116]. От това наблюдение следва, че Патриарх Евтимий е един от авторите на текста на тази служба, т.е. че тя не е изцяло негова, а се е намесил в предишна служба за св. Петка Епиватска. Той не може да бъде първоначалният ѝ създател, защото нейната структура не съответства на изискванията по възприетия вече Йерусалимски типик (липсват малката вечерня и литийните стихове). Позицията му на един от следващите автори е характерна и за мястото на полиелейните стихове, в които Стефан Кожухаров разпознава лиричния и исихастки стил на Патриарх Евтимий, присъщ на неговото житие на св. Петка. Посочените от Стефан Кожухаров сходства са във втората и третата статия, а първата статия не е означена като първа, защото в най-ранния вариант на Търновската служба тя е била и единствената.

Същевременно по присъствието на „аз“ и „ние“, от чието име се отправят припелата, трите статии се различават. В първата статия от общо 16 припела само в три е „ние“ (1, 3, 14) и господстващо положение има третоличното повествование. Във втората статия от общо 18 припела в аз-повествование са седем (3, 4, 5, 9, 10, 16, 17), а в ние-повествование са само три (1, 2, 11). В третата статия, чиито припела видимо се отличават с краткостта си спрямо припелата в първите две, от общо 23 припела четири са в аз-повествование (2, 9, 10, 21) и пет са в ние-повествование (7, 11, 14, 17, 23). Със сигурност авторът на припелата от първата статия е различен от авторите на втората и третата статия според отказа му от аз-повествованието, третият е различен от втория по предпочитанието към краткия изказ. За близостта на авторите на втората и третата статия по време и мироглед свидетелстват финалните формули – при втория и третия тя е една и съща – „Отче, Слово, Душе“, докато при първия е „Отче, Сине, Душе“.

Забелязаното според разночетенията в публикацията на Стефан Кожухаров „разбягване“ на текстовете на няколко места в Службата предполага ориентацията им по някакво събитие – „преди него“ и „след него“. В три преписа на светилния според бел. 183 (*НБ 134, НБ 426 и ЦИ 432*) вместо *спасает нже те поющѣ*, както е в останалите, стои *спасан нже те поющѣ*. Замяната на сег. вр. на гл. *спасатн* в трето лице ед.ч. с повелително наклонение във второ лице ед.ч. свидетелства за неотложни нужди в неповтарящо се събитие „сега и тук“. Двата от тези три преписа според бел. 191 (*НБ 426 и ЦИ 432*) по еднакъв начин редактират

молбата за закрила в третата хвалитна стихира – сѣтн рѣзы твоѣ всхвалѣющнѣ тѣ, докато в основния *Рил. 17* е сѣтн градъ твои всхвалѣющнѣ тѣ. Най-последователен е преписът на Службата в *НБ 426*, който в края на славата след хвалитните стихирите отново променя сѣтн градъ твои в сѣтн рѣзы твои (бел. 201). Тези промени не са стилистични, не могат да се обяснят с отклонение, характерно за ръкописното битие на текста, а са резултат от някакво събитие, поделящо вариантите според „преди него“ и „след него“, т.е. преди превземането на града и след това, когато може да бъде спасявано само „стадото“. Най-красноречива е промяната в края на славата, направена в препис *РБ*, затова го съпоставям с края в *Рил. 17*: Параскевн велнкаа прѣдварнѣ нзбавн настоещен бѣдн н сѣтн градъ твои мѣтвами си (*Рил. 17*); Петко преславъ да нзбави нас ѿ бѣдъ н сѣтн стадо своѣ мѣтвами си (*РБ*, според бел. 200). Тук самоизговарящи са и заменените не само на „град“ със „стадо“, но и на „велика“ с „преславна“ и отказът от „изпревари“ и от „настоящи“.

Няма съмнение, че „преди“ се разполага във времето преди 17 юли 1393 г., но Службата не е отслужена на 14 октомври 1392 г. Докато Търновград е в обсада, закрилницата му е била обект на специална почит и самата служба за св. Петка е специална – участващите в нея са представени в първия тропар на седмата песен от първия канон – „старци и момчета, и монаси, с жените и с народа (хората)“. Показателно е отсъствието на „мъже“ в този набор. В славата на края на Службата денят е наречен „молебен ден“, а в *НБ 130* – „молебно тържество“ (бел. 193). В кондака, който представлява „монолог“ на Търновград и според Стефан Кожухаров това е характерен за Патриарх Евтимий похват [**Кожухаров, С. 2004, с. 117**], се появява означението за службата като „молебна песен“ – „към възпрепятстващата и облажавана закрилница благодарствена и молебна песен сега ти принася твоят град“. Сам авторът определя молбите към света Петка с „мое моление“ в третия тропар на осма песен от първия канон, а в Богородичния от същата песен има следното обръщение: „Приеми, Майко Божия, молението на своите раби...“.

Конкретната причина и преобладаващата „молебна“ атмосфера предполагат не служба, а параклис. Създаването на този вид химнографски творби става по три начина, от които тук е използван третият – „от готова служба се вземат канонът и някои други песни, като се добавят и нови“ [**Кожухаров, С. 2004, с. 141**]. За използвана от Патриарх Евтимий служба свидетелстват двата седални в *РБ 134*, за които Кожухаров посочва съответствието им в седалния и славата от Службата за св. Петка в Драгановия миней (бел. 84). Пак в Драгановия миней се намира и същият отпустителен тропар, който е познат и в службата за св. Петка в *НБКМ 665* [**Минева, Е. 2005, с. 44**].

Публикувайки преписа в *НБКМ 665*, Евелина Минева коментира по следния начин предположението на Стефан Кожухаров, че канонът в тази служба е част от непубликуван досега Втори параклис на св. Петка: „Действително, службата в *НБКМ 665* би могла да бъде отнесена към вида „параклиси“, доколкото не е поместена в миней, а в богослужебен сборник. Съдържанието ѝ обаче не потвърждава едно такова предположение, тъй като никъде в него не се подсказва някакъв конкретен повод за написването ѝ, някакви лична или обществена беда... Напротив, по характер канонът ѝ, както сам отбелязва Кожухаров [**Кожухаров, С. 1974,**

с. 296], е по-скоро хвалебен, отколкото молебен“ [Минева, Е. 2005, с. 46]. Най-важното условие – и лична, и обществена беда, е налице в Търновската служба, молебният ѝ характер, включително и на канона, е забележим, поради което може да се предположи, че текстът „преди събитието“ е бил предназначен за „моление при нужда“, при който е прекрачен календарният цикъл [Кожухаров, С. 2004, с. 141].

Относно трите слави в Търновската служба Стефан Кожухаров забелязва, че първата авторът е компилирал службата за Димитър Солунски, втората точно следва ритмичната схема на стихирата Дѣнь вѣснѣтъ на дръвѣе от службата за Велики четвъртък, а славата на хвалитните стихирани възпроизвежда схемата на своя Богородичен, който е творение на патриарх Герман и авторът е могъл да заеме този текст от службата на Николай Мирликийски [Кожухаров, С. 2004, с. 118]. Липсват сведения за времетраенето на обсадата на столицата през 1393 г. За някакъв по-продължителен период от време косвено загатва Григорий Цамблак в Похвално слово за Патриарх Евтимий, а популярните в историографията „три месеца“ са взети от народно предание. Ако авторът на Параклиса за св. Петка е повторил ритмичната схема от служба на Велики четвъртък при втората слава, не е ли бил подсетен за това от съвпадението на молението с този празник? При Пасха през 1393 г. на 6 април Велики четвъртък е на 3 април, когато Патриарх Евтимий е отслужил Параклиса на св. Петка. По-вероятна ми се струва възможността това да е станало на 9 май, Летен Никулден, който през 1393 г. се пада в петък (едно използвано съвпадение, доколкото това е денят от седмицата, който е посветен на светицата) и от службата за Николай Мирликийски да е заел текста на славата след хвалитните стихирани. Във всеки случай липсата на мъжете в списъка на молителите е сигурно указание, че молението е осъществено по време на обсадата, когато годните да носят оръжие са били мобилизирани за отбраната на столицата.

Любопитни са и други разночетения при *НБ 426*, в който най-последователно е направена замяната на „град“ с „раби“ (молителите), т.е. текстът му е използван за служба „след“ събитието (превземането на града). Във втория тропар на шеста песен от първия канон той единствен заменя в израза пособствувѣщн цѣрѣмь мн.ч. в ед.ч. – подобствувѣщн цѣрѣ (в случая става дума за отсъстващия от Търновград цар Иван Шишман). Пак той единствен променя молншн се ѿ всѣ в молнше се ѿ дѣшьхъ нашнхъ в третата стихира (бел. 12) и във втората стиховна стихира изтъква, че светицата е възпявана въсѣгда (бел. 34), а заедно с още един (*НБ 132*) отправя молба за мир – и нспросн мнрѣвн ѿт бѣ (бел. 5). Единствен е *НБ 426* и в обръщението към светицата въсѣмрътна Петко (бел. 50) в отпустителния тропар, а може би и в цялото химнографско наследство, само тук „безсмъртен“ е отнесено към светец – вероятно следствие от очаквана кървава разправа на победителите с победените. За гибелната безизходица, изживяна след 17 юли 1393 г. от обитателите на Царевград Търнов, вече разполагаме с два първокласни домашни извора, публикувани от Стефан Кожухаров – Параклис за св. Петка Търновска от инок Макарий [Кожухаров, С. 2004, с. 140–171] и Молебен канон за архангелите Михаил и Гавраил от инок Симеон [Кожухаров, С. 2004, с. 172–178]. Освен по множество исторически реалии, двете творби се датират към дните след превземането на града и по еднаквата формула на молбата за закрила „нас побеждаващите победете“: на побѣж-

дѣлѣнѣ побѣдѣн (катавасия от Параклиса за св. Петка Търновска); нѣ побѣждаѣнѣ побѣдѣнтѣ (катавасия в Молебния канон за архангелите Михаил и Гавраил)¹.

Редактираният с оглед на промените „след събитието“ препис в *НБ 426* на Търновската служба за св. Петка Епиватска не е предвиден за нейното успение на 14 октомври, макар в сегашния си вид тя да е под тази дата, а във вторите тропари на двете групи стихире се споменава „изворът на живота Исус Господ, света Параскево, в тебе се всели и *от земята те призова днес*, славна“ и „възхваляващи твоето *успение*“. Без съмнение е бил актуализиран вероятно позабравеният празник за пренасянето на нейните мощи на 26 юли 1231 г., на който внимание обръща Стефан Кожухаров, изяснявайки началото на култа към св. Петка [**Кожухаров, С.** 2004, с. 322]. По същите причини – належаща потребност от закрилници в трагичните дни след 17 юли 1393 г. – Патриарх Евтимий се намесил в текста на Службата за Успение на св. Иван Рилски [**Калоянов, А.** 2009, с. 37], въпреки че денят за църковното честване на св. Иван Рилски е бил изместен от 18 август на 19 октомври, свързано с пренасяне на мощите [**Кожухаров, С.** 2004, с. 62]. Следователно Патриарх Евтимий като един от авторите на Търновската служба е използвал създадената през 1231 г. Служба за пренасяне мощите на св. Петка Епиватска в Търновград. От нея той е взел необходимото му градиво за Параклис за св. Петка в дните на обсадата, а впоследствие, след превземането на града на 17 юли, е отслужил подновената Служба за пренасяне на мощите ѝ на 26 юли 1393 г.

Към Службата за пренасяне мощите на св. Петка принадлежат припелата от първата статия, които са на свое законно място, полагащо се при голям християнски празник. Като такъв е описано тържественото посрещане на мощите според свидетелското показание на автора на Летописния разказ от времето на цар Иван Асен II, който е открит и публикуван от Стефан Кожухаров [**Кожухаров, С.** 2004, с. 311–322]: „Нейното посрещане от царя и подчинените на властта му беше величествено. И така със слава и голяма почит, с радост и веселие я положи в своята църква, въздавайки почит и похвала на светицата за слава на Бога, която го удостои да придобие такава благодат“. В съответствие с „величественото посрещане“ е и единствено възможната позиция на автора на Службата, проявена чрез ние-повествованието в припелата от първата статия, а на общата тоналност на празника на целите му отговарят две припела:

„Търновград сега се радва за тебе, защото се обогатява с тебе, топлата предстоятелница и неотклонна застъпница пред Бога“ (7);

„На твоя град дари благодързновената здравина с царя (да пребивава с царя) и дай венци на (и увенчай) пребиваващите с тях в света“ (13).

¹ Стефан Кожухаров цитира тропара катавасия по свой превод на новобългарски и подчертава формулата като много важна за датирането, но вероятно поради техническа грешка тя е в следния вид: „нас, побеждаващите, победете“. В по-разгърнат вид формулата би могла да бъде преведена по-малко двусмислено – „вие победете тези, които нас ни победиха“ („победете побеждаващите нас“).

Твърдението в седмото припело, че „Търновград сега се обогатява с тебе“, може да се отнесе единствено към акта на пренасяне мощите на светицата, което в календара е отбелязвано на 26 юли. Пак с „величественото посрещане“ на мощите на св. Петка в Търновград може да бъде обяснено и специалното внимание към ковчега (рака), в който те се пренасят. Докато във втора и в трета статия ковчегът се споменава само в по едно припело, съответно в първото и петнайсетото, то общо шестнадесет припела в първата статия, шест се отнасят до ковчега:

„почитаме ковчега с мощите ти“ (1); „твоят ковчег източва целителна струя и към нея приближаващите...“ (2); „нескверна и нетленна пребиваваща“ (3); „мълчиш в ковчега, но и живееш в Христа“ (4); „като жива, майко, презръщаш с двете си ръце докосващите се до твоя ковчег“ (6); „възпяваме ти, майко, светия ковчег, който като обгражаме всички човеци, черпим изцеление с вяра“ (13).

Видно е, че пет от шестте припела са в началото и задават темата на статията, а припелата, в които се възпява докосването на посрещачите до ковчега, предхождат двете цитирани припела, обвързващи акта с Търновград и цар Иван Асен II.

Исихастките следи в текста на Търновската служба в *Рил. 17* позволяват да бъде установен приблизително първоначалният състав на Службата за пренасянето на мощите на 26 юли 1231 г. По наблюденията на Стефан Кожухаров те се откриват в първа и трета стихира от първата троада стихирни на вечернята, във втория седален на утринната и в първия тропар на първа песен от втория канон [Кожухаров, С. 2004, с. 120]. Следователно, на първоначалната служба принадлежат втората троада стихирни от вечернята, първият седален от утринната (втората слава след втория седален също е на автора исихаст) и първият канон. На тази ранна служба са и двата седални от препис *НБ 134* на Търновската служба, които както и отпустителният тропар, са познати и по преписа в Драгановия миней.

Първият канон, който е от предишната служба, притежава една установима особеност – историческите реалии, свидетелстващи за намесата на Патриарх Евтимий, се срещат след четвъртата песен: в пета – втори тропар, в шеста – втори тропар, в седма – първи тропар. В третия тропар на осма песен Патриарх Евтимий уговаря предназначението на канона за моление (параклис). По неписано правило в девета песен авторът дава най-много исторически сведения за времето си и за себе си. Така би следвало да е постъпил и авторът на ранната служба, затова тук те се срещат в първия, третия и четвъртия (Богородичния) тропар, но ако от третия и четвъртия отстраним „безбожни“ като епитет, съотносим към обсадителите през 1393 г., то и в тази песен ще има само един добавен тропар – първият. Следователно във всяка от тези пет песни е добавян по един тропар с оглед на молението през 1393 г. Ако не са съществували и в използваната ранна служба, то остава въпросът защо актуализирането на текста на канона започва от пета песен? Наистина, и в Богородичния от четвърта песен има исторически сведения, но и тук епитетът „безбожни“ свидетелства за вставка както при трети и четвърти тропар от девета песен.

За възможността службата, която е използвал Патриарх Евтимий, да е имала канон в подобен състав, свидетелства съставът на канона в цитираната вече служ-

ба в *НБКМ 665*. В него първа, трета и четвърта песен са с по четири тропара (3+1), а пета, шеста, седма, осма и девета песен са с по три тропара (2+1). Евелина Митева смята, че текстът ѝ най-вероятно е написан в една сравнително късна епоха, тъй като Петка никъде не е наречена Параскева, сякаш гръцкото име на светицата вече е забравено [Минева, Е. 2005, с. 46], но същевременно пак по нейните наблюдения правописните особености са характерни за една по-ранна школа, рашката, а освен това е използван български извор [Минева, Е. 2005, с. 41–43], което прави възможно подобно съкращаване на съставите на каноните да бъде отнесено към първата половина на XIII в.

Следователно за дело на Патриарх Евтимий трябва да признаем и прибавените пет тропара, които привеждам по реда на песните, но без тропара в осма песен (той няма историческа стойност):

1. Нзбавленіе бѣжтвное тръновѣградъ наследова прѣпѣла тебѣ . н стврѣженіе н прнстаннше тнхое . нзбавлѣющее всегда ѿ бедѣ н ѿ бѣсовѣ (пета песен, втори тропар);

2. Странна все н чюнаа, твоѣ чюса чтаа . пособствешн црѣмь н хранншн градъ свон . н ннзлагашн врагн безбѣжнше . хотещен бранемъ (шеста песен, втори тропар);

3. старци н юноши н мнншн . съ женами н народомъ . нна сынндете се свѣтло . въ прѣжннцѣ петчуннѣ . ѣко да пѣснь въспевающе поемъ ѿцемъ бже блвень еси (седма песен, първи тропар);

4. Рѣчи се чистое скровище . Параскеви прѣпѣла . рѣчи се прехвалнаа рѣчи се ѣко спасдешн и храниши преславна свои градъ тврѣдѣ и непоколебамь . рѣчи се цркое пособзие непобѣдимое (девета песен, първи тропар).

Видно е, че три от четирите тропара представляват варианти на един и същ мотив – вяра в непреодолимата и всегашна защита на Търновград и на царя, осигурявана от светицата, което е още едно доказателство, че са създадени за Параклис на св. Петка в дните преди 17 юли 1393 г. Тематично сродни с тях са третата хвалитна стихира, славата след нея и „монологът на Търновград“ в кондака.

Разпознали сътвореното от Патриарх Евтимий, вече може да пристъпим към използваната от него Служба за пренасяне мощите на св. Петка Епиватска от 26 юли 1231 г. Беше споменато, че в трети и четвърти тропар на девета песен Патриарх Евтимий е добавил епитета „безбожни“, съответстващ на обсадителите на столицата през 1393 г. (същият епитет е използван от Патриарх Евтимий и в добавките към Служба за Успението на св. Иван Рилски, отслужена на 18 август 1393 г.). Пак чрез епитета „безбожни“ е подновен и Богородичният тропар от четвърта песен, в който редакторската намеса се проявява при съпоставка с тях, затова ги цитирам последователно по *Рил. 17*:

О Параскевн прехвалнаа крепость будн н дрѣжава црѣмь . даван на врагн безбожнше победн мѣтвами свонми нже къ гѣчѣ н съхранн прѣпѣла ѣко да те верно въблажае (девета песен, трети тропар);

Б Рѣчн се црѣкаа похвало . дво мѣтн прѣстаа вгнвесто . рѣчн се на врагн безбожнше победо . н радостъ нанзгланнаа прѣчта . нже верно бѣце н благоутно покланяющн ти се (девета песен, четвърти тропар);

Бъ възнесен рогъ върнѣ дѣще блгаа ѣтаа дѣо мѣн цѣрн . н даруѣн крепѣ н дръжаву нзреднѣю на безбожнѣе ратникн . како да възвнаетъ Хнн слава силѣ твоен гн (четвърта песен, четвърти тропар).

Съюзът н в Богородичния тропар от четвърта песен предполага превод на дѣо мѣн цѣрн с „Дево Майко на Царя“, но съпоставката с двата тропара от девета песен показва, че става дума за българския владетел, комуто Богородица да даде сила. Ето и предлагания след тази уговорка превод:

„Издигни мощта на верните, девице блага и честна! Дево Майко, на царя дари сила и извънмерна власт срещу безбожните нашественици, за да възславя Христа: Слава на твоята сила, Господи!“

Освен в тези три тропара епитетът „безбожни“ към „врагове“ е използван и в добавения от Патриарх Евтимий втори тропар в шеста песен, в който се споменава и охраняваният от светицата град – пособствувещи црѣмь н храннши грѣ свон ннзлагашн врагн безбѣжнне хотещен вранемъ. Това ще рече, че под „безбожни врагове“ се разбират именно обсадителите на столицата, но в Службата за пренасяне мощите на св. Петка Епиватска епитетът „безбожни“ не е съществувал. В този смисъл четвъртият тропар (Богородичен) от четвърта песен съдържа важно свидетелство за времето на цар Иван Асен II – към Богородица е отправена молба да дари българския владетел със сила и извънмерна власт срещу нашественици (каквито през 1230 г. са войските на Теодор Комнин).

Към използвания от Патриарх Евтимий текст на Службата за пренасяне мощите на св. Петка Епиватска спада и Богородичният в трета песен. В него цитатът от ирмоса въздвнгуѣн рогъ нѣшь стѣ есн гн, с който завършват предходните три тропара, е с показателна промяна във въздвнгуѣшаго рогъ нѣшь краннекѣ блгостѣю. „Пределна благосклонност“ е съответно на „извънмерна мощ“, а рогъ би могло да се преведе и с „царство“, с каквото значение лексемата се използва в пророческите сказания от XI–XII в. [Тъпкова-Заимова, В., Милтенова, А. 1996, с. 118]. В такъв случай признанието към „Христа Бога и Господа, Който е въздигнал нашето царство с безпределна благосклонност“, се отнася до придобиването на мощите на св. Петка Епиватска. За голямата стойност, която е имала придобивката в очите на съвременниците, свидетелства авторът на Летописния разказ от времето на цар Иван Асен II: „... но той не поиска тленна ценност, а поиска от тях светата, пречистата и нетленната, понеже тя е неимоверно по-ценна от злато, сребро и други такива неща. Той измоли за себе си по-доброто – чест и похвала и радост и веселие, помощ непобедима, укрепване на царството си не само през този век, но и в бъдещия – като измоли избавителката“.

Не само Летописният разказ от времето на цар Иван Асен II, но и цитираните в превод две припела от първата статия и установените единици от Службата за пренасяне мощите на св. Петка Епиватска съдържат „свидетелски показания“ от 1231 г. за извънредно голямата ценност на придобивката. Мощите на св. Петка са единствените, пренесени от цар Иван Асен II, но столицата вече е притежавала мощите на няколко светци и на една светица. Защо именно св. Петка Епиватска се е оказала по-високо ценена от тях?

Съпоставката между двата тропара в девета песен и Богородичния в четвърта показва, че към св. Петка се отправят същите молби, каквито и към Богородица – както Богородица е дарителка на сила и власт на царя (в Богородичните на четвърта и девета песен) и на победа срещу враговете (в Богородичния на девета песен), така и св. Петка е със същите правомощия (в третия тропар на девета песен). Няма съмнение, че поради снемане на дарителските правомощия на Богородица и върху св. Петка цар Иван Асен II е замислил и осъществил пренасянето на мощите ѝ, т.е. тази ѝ роля на заместителка не е възникнала впоследствие като част от историята на култа към светицата и охранявания от нея град, а е от времето на пренасянето на мощите ѝ. Удвояването включвало ролята на св. Петка Епиватска като градозащитница, каквата имала в православния свят Богородица (Богородица е покровителка на Константинопол, но и на Велики Преслав), което проличава и по двете цитирани припела от първата статия.

Разпознаването на св. Петка като двойник на Божа майка е присъщо и за фолклорната култура, в която то е част от наследството на езическата картина за свят, т.е. за българския фолклор това явление не е производно от култа към св. Петка Епиватска, а е по-старо. Това означава, че изборът на светицата от Епиват е бил донякъде предопределен от готова ниша в етничната памет и от религиозните нагласи на фолклорно равнище. Отдалата се възможност мощите на светицата да бъдат иззети от латинците, владеещи територията, на която се намира Епиват, от „случайност“ била превърната в знаков акт и чрез избора на датата за пренасянето на мощите.

На пръв поглед датата 26 юли, ден на св. Петка Римлянка, е избран заради практиката да се употреби паметта на светицата съименница с празника за пренасяне на мощите на св. Петка. Този избор обаче е характерен при календарната дата за светец с неизвестно успение, което бива присъединено към датата на известен съименник. Такъв е случаят с Иларион Мъгленски, чиято памет се празнува в деня на Иларион Велики на 21 октомври. Пак при Иларион Мъгленски пренасянето на мощите му от една църква в Търновград в друга е осъществено в деня, на който се празнува неговото успение. В този смисъл и пренасянето на мощите на св. Петка Епиватска е могло предварително да се ориентира към 14 октомври, но в случая извършителите на акта са се постарали внасянето на мощите в столицата да стане на 26 юли и по още една по-важна причина. Доколкото светицата предварително е била натоварена с ролята на „двойник“ на Богородица, това изисква и „двойник“ на Сина с актуализация на Разпятието, Благовещението и Рождество. Неслучайно в Историкиите на Константин Преславски е казано, че първото Разпятие е на 25 март (впоследствие то е от подвижния цикъл), а в такъв случай съвпада с Благовещението на същата дата, което е от празниците с постоянна дата, а спрямо Благовещението се ориентира и Рождество Христово на 25 декември (девет месеца по-късно). Този календарен разчет е повторим (удвоен) при реконструираната биография на солунския чудотворец – ако денят на неговото успение (26 октомври), третирано като „съ-разпятие“ („пробождане в ребрата“), т.е. като Разпятието на Христа, съвпада със зачатие („благовещението“), то Рождество на св. Димитър Солунски е съответно девет месеца по-късно – 26 юли. Ето защо авторът на Службата за пренасяне мощите на св. Петка Епиватска е компилирал първата слава

от последната слава в Службата за св. Димитър Солунски, което проличава по съпоставката им:

1. Днѣ съзываетъ на стрѣтотръпецъ хвѣ Димитриѣ въ всемирноѣ трѣхѣтвѣ . Придѣте оубо празднѣлюбци, свѣтло празднѣмъ въ память его глѣше . Радѣмъ с, нже рнзѣ нечѣстна ѿвѣръгъ вѣрзи радн н въ мѣжство дѣхвѣноѣ вѣлькѣ с іесн . Радѣмъ с, оупразнѣвѣн дѣнства тоуждаго снлоѣ, даноѣ тн ѿ єдннго бѣ . Радѣмъ с, проведеномъ тн ревромъ, влѣженѣѣ стрѣтъ дѣхвѣнѣѣ намъ напнса Хвѣ, іего же мѣн стрѣпцемъ оудѣреннѣ, Димитриѣ, нзбавнтн с намъ ѿ врагъ внднмѣхъ н невнднмѣхъ н спасн дѣшѣ нашѣ (НБКМ 522, по: Ангелов, Б. Ст. 1958, с. 35);
2. Днѣ съзываетъ на . прѣславное въсемирноѣ трѣхѣтвѣ . придѣте оубо празднѣлюбци свѣтло празднѣмъ память еѣ глѣше . радѣмъ се . нже вѣдѣждѣ негѣвннѣ постннѣствѣмъ ѣясннѣвшѣа н мѣжствѣмъ . вѣрн себѣ вѣдѣвшѣа . радѣмъ се . оупразнѣвшѣа кѣзнн тѣжѣаго крѣпостнѣ данноѣ тн ѿ єдннѣаго бѣ . радѣмъ се . сѣраспѣшѣа себѣ гѣн своему мѣтн . Параскѣвн Хвѣн . нже пѣтнѣю, постѣвшѣому на радн . его же молн дѣвродѣтелѣ оукрашеннѣ вѣсеславнѣа . нзбавнтн на внднмѣннѣ н невнднмѣннѣ врагъ . н спѣстн дѣше нашѣ (Рил. 17).

В Службата за пренасяне мощите на св. Петка Епиватска удвояването на Богородица и Христос чрез двойка светци – св. Петка Епиватска и великомъченик Димитър Солунски – демонстрира употреба на култовете им на ново равнище и цели изравняването на Търновград с Константинопол. На 26 юли 1231 г. тази употреба изглежда като заявка за водещото място на Великата църква на Цариград Търнов.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Публикации

Калоянов, А. 2009 – Анчо Калоянов. Трите ранни служби за свети Иван Рилски. – Слово и образ, 1, 2009. [Ancho Kaloyanov. Trite ranni sluzhbi za sveti Ivan Rilski. – Slovo i obraz, 1, 2009.]

Ангелов, Б. С. 1958 – Боню С. Ангелов. Из старата българска, руска и сръбска литература. Т. 1, София, 1958. [Bonyu S. Angelov. Iz starata balgarska, ruska i srabska literatura. Т. 1, Sofia, 1958.]

Кожухаров, С. 1974 – Стефан Кожухаров. Търновската книжовна школа и развитието на химничната поезия в старата българска литература. – В: Търновска книжовна школа, 1. София, 1974, 277–309. [Stefan Kozhuharov. Tarnovskata knizhovna shkola i razvitieto na himnichnata poezia v starata balgarska literatura. – V: Tarnovska knizhovna shkola, 1. Sofia, 1974, 277–309.]

Кожухаров, С. 2004 – Стефан Кожухаров. Проблеми на старобългарската поезия. София, 2004. [Stefan Kozhuharov. Problemi na starobalgarskata poezia. Sofia, 2004.]

Минева, Е. 2005 – Евелина Митева. Пет химнографски творби за света Петка Търновска. София, 2005. [Evelina Miteva. Pet himnografski tvorbi za sveta Petka Tarnovska. Sofia, 2005.]

Тъпкова-Займова, В., Милтенова, А. 1996 – Василка Тъпкова-Займова, Анисава Милтенова. Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и в средновековна България. София, 1996. [Vasilka Tapkova-Zaimova, Anisava Miltenova. Istoriko-apokaliptichnata knizhnina vav Vizantia i srednovekovna Balgaria. Sofia, 1996.]